

Vilka fält väljer gässen?

GÅSFORSKNING: FAKTABLAD FÖR FÖRVALTARE

1. Grågässens nya flyttvanor
2. Att förebygga gässens skador på gröda
3. Intressegrupper och gåsförvaltningen
4. **Vilka fält väljer gässen?**
5. Adaptiv förvaltning

Dagens jordbrukslandskap och ett varmare klimat gynnar betande gäss, som är mer talrika än någonsin. Gässens påverkan på grödor och ekosystem skapar ibland konflikter och samhällskostnader.

I forskningsprojektet *Från fält till flyttväg: förvaltning av gäss i det nya jordbrukslandskapet* har ny kunskap tagits fram till stöd för den ofta komplexa förvaltningen av gäss. I forskningsprojektet har flera arter av gäss studerats, med lite extra fokus på grågås, för att förstå de förändringar som sker och hur de påverkar förvaltningen av gäss. I en serie om fem faktablad sammanfattas projektets forskningsresultat. Projektet är ett samarbete mellan Högskolan Kristianstad och Sveriges lantbruksuniversitet och har finansierats av Naturvårdsverket via Viltvårdsfonden, Svenska Jägareförbundet samt Marie-Claire Cronstedts Stiftelse.

FRÅN FÄLT TILL FLYTTVÄG

Förvaltning av gäss i det nya
jordbrukslandskapet

Foto: Johan Månsson

Grågässen tillbringar en stor del av sina liv i jordbruksmark.

RESULTAT I KORTHET

- Valet av fält, grödor och grödostadier varierar mellan gåsararter, regioner och årstider.
- Generellt föredrar gässen, under höst och tidig vinter, fält med spillsäd eller skörderester efter potatis, morötter, sockerbetor eller majs.
- Under senvinter, vår och tidig sommar föredrar gässen proteinrika grödor, i huvudsak späd spannmål och gräs på vallar och betesmark.
- Även föredragna grödor blir mindre intressanta för gässen när de vuxit sig högre än 10 cm.
- Åtgärder för att minska skadorna måste anpassas efter gåsart, plats och årstid. Att lämna skördade fält oplöjda så länge som möjligt skapar ”gratis” avledningsåkrar. I områden särskilt utsatta under senhöst, vinter och tidig vår, bör man överväga att övergå från höstsådd till vårsådd av spannmål.

Därför har gässen flyttat till jordbrukslandskapet

Gäss är stora fåglar som bara äter växter. De behöver äta upp till ett halvt kilo om dagen och är mycket skickliga på att avgöra olika växters näringsinnehåll. Gässens ursprungliga föda är gräsartad växtlighet på stränder och i våtmarker, men vårt nutida jordbrukslandskap erbjuder mer föda, som i många fall är näringsmässigt överlägsen de naturliga födoresurserna. Därför tillbringar gäss idag en mycket stor del av sina liv på jordbruksmark. På många håll skapar detta konflikter med jordbruket.

Gässens näringsbehov varierar under året. Generellt är behovet av kolhydrater större under senhöst och inför vinter, medan proteinrik föda är viktigare inför flyttning och häckning. Dessa grundläggande behov påverkar gässens val av fält och grödor i jordbrukslandskapet.

Gässens nyttjande av fälten styrs också av de senares läge i landskapet. De vill ha så trygga platser som möjligt och förflytta sig så korta sträckor som möjligt. Kunskap om hur gässen nyttjar och prioriterar bland fält med olika grödor/grödostadier under årets alla årstider är till nytta i arbetet med att minska skadorna de orsakar.

Resultat

Vi har identifierat flera övergripande mönster i hur olika arter av gäss väljer fält och grödor. Resultaten visar dock även en stor variation mellan årstider och arter, vilket speglar hur komplex gåsförvaltningen kan vara.

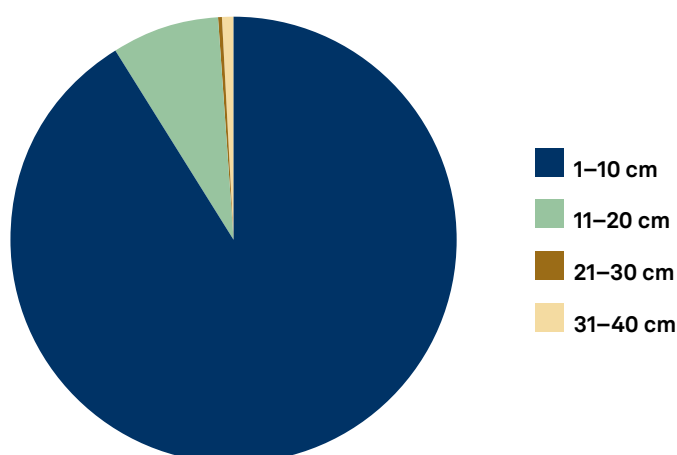
På våren och sommaren är betesmarker och vallar generellt de mest attraktiva fälten för gäss, men när skördade fält finns tillgängliga nyttjas även dessa under sommaren. Under hösten och vintern väljer gässen främst skördade fält. Dessa kan vara stubbåkrar, men också fält med spill efter skörd av potatis, morötter, sockerbetor eller majs (Tabell 1 & 2).

På fält med växande (oskördade) grödor ser vi att gässen föredrar vallar och betesmark under de flesta årstider. Spannmål, till exempel vete, är också föredragna, men då mer begränsat till vinter och vår.

Liknande mönster ses även i de mer specifika grågåsstudierna, under den period när alla fält har växande grödor (sen vår och tidig sommar). Vall var den överlägset mest föredragna grödan vid Hornborgasjön (Västergötland), Kvismaren (Närke) och Sörfjärden (Södermanland). I de två sistnämnda områdena var även korn en föredragen gröda och i Sörfjärden också vete.

Utöver grödoslag kunde vi se att höjden på grödan spelar stor roll för grågässens nyttjande. I Hornborgasjön befann sig 90 % av de räknade grågässen på vall som var 1 – 10 cm hög och för korn var motsvarande siffra 80%. Gässen undviker samma grödor när de vuxit sig högre.

I Sörfjärden studerade vi, utöver grödoval, om risken för att grågäss ska beta på en åker minskar med avståndet till deras övernattningsplats. Vi kunde se en högre risk i direkt anslutning till övernattningsplatsen. Risken avtar tydligt med ökande avstånd och bortom 2 km från övernattningsplatsen var risken betydligt lägre.

Figur 1. Grågässen vid Hornborgasjön föredrar fält med låg växtlighet. Av totalt 169 458 cm inräknade gäss på åkermark och beten under maj, juni och juli, åren 2011-2017 uppehöll sig de allra flesta gässen på vall och betesmark. Hela 91 % befann sig på grödor och betesmark som var 10 cm eller lägre.

Säsong	Art	Bar jord och träda	Korn (V)	Korn (S)	Spannmål (V)	Vall (V)	Andra grödor (V)	Andra grödor (S)	Betesmark	Rotfrukter & Majs (S)	Vete (V)	Vete (S)
Vår	Grågås	7	2	AS	AV	4	5	1	3	AS	6	AS
	Skogsgås	7	6	AS	AV	1	3	5	2	AS	4	AS
Sommar	Grågås	4	6	AS	AV	3	7	1	2	-	5	AS
Höst	Grågås	7	AV	1	AV	6	5	4	2	AS	AV	3
	Skogsgås	7	AV	1	AV	4	5	6	2	AS	AV	3

Tabell 1. Rangordning av gässens val av fältkategorier för olika säsonger och gåsararter i ett mellansvenskt odlingslandskap (Kvismaren, Närke). Färg och siffror (1 = mest föredragen, etc.) visar gässens val i förhållande till tillgänglighet av de olika fältkategorierna. V står för växande gröda och S för skördad. Vissa grödor har slagits samman till kategorier med flera olika grödor, då de varit för sällsynta att analysera separat. Detta gäller även de vanligare grödorna under vissa årstider; då har dessa fått ingå i de sammanslagna kategorierna: "andra växande grödor (förkortat AV) och andra skördade grödor (AS)". Inga skördade rotfrukter eller majs fanns tillgängliga under sommaren (-) i detta studieområde. Av rangordningarna framgår tydligt att de två gåsararterna har olika födopreferenser under olika årstider, men också sins emellan. Notera också att betesmarker med sin gräsdominerade växtlighet är föredragna under alla årstider.

Säsong	Art	Bar jord och träda	Korn (V)	Korn (S)	Spannmål (V)	Vall (V)	Andra grödor (V)	Andra grödor (S)	Betesmark	Rotfrukter & Majs (S)	Vete (V)	Vete (S)
Vår	Grågås	7	4	AS	AV	3	6	5	1	AS	2	AS
	Vitkindad gås	7	5	AS	AV	2	6	4	1	AS	3	AS
	Bläsgås	6	5	AS	AV	1	7	3	4	AS	2	AS
Sommar	Grågås	7	4	AS	AV	3	6	2	1	AS	5	AS
Höst	Grågås	9	SV	3	4	6	8	7	5	1	SV	2
	Vitkindad gås	9	SV	6	3	2	8	4	7	1	SV	5
Vinter	Grågås	9	3	AS	8	4	6	7	5	1	2	AS
	Vitkindad gås	9	4	AS	5	2	7	8	6	1	3	AS
	Bläsgås	7	5	AS	4	1	6	8	9	2	3	AS
	Skogsgås	9	5	AS	3	2	6	7	8	1	4	AS
	Tundragås	8	4	AS	5	3	6	9	7	1	2	AS
	Kanadagås	9	2	AS	3	4	5	8	6	7	1	AS

Tabell 2. Rangordning av gässens val av fältkategorier för olika säsonger och gåsararter i ett sydsvenskt odlingslandskap (Hammarsjön, Skåne). Färg och siffror (1 = mest föredragen, etc.) visar gässens val i förhållande till tillgänglighet av de olika fältkategorierna. V står för växande gröda och S för skördad. Vissa grödor har slagits samman till kategorier med flera olika grödor, då de varit för sällsynta att analysera separat. Detta gäller även för de vanligare grödorna under vissa årstider, då har dessa fått ingå i de sammanslagna kategorierna; "andra växande grödor (förkortat AV), andra skördade grödor (AS) och spannmål växande (SV)". Trots tydliga skillnader mellan gåsararterna i rangordningen av många födoslag, visar tabellen också generella mönster. Ett är den starka preferensen för fält med spill från potatis och rotfrukter under höst och tidig vinter. Ett annat är att gräsdominerad växtlighet (vall och betesmark) är starkt föredragen under våren, inför gässens flyttning och häckning.

Foto: Johan Månsson

Gässens födoval varierar mellan årstiderna och skiljer sig också mellan arter. Den vitkindade gåsen har en klenare näbb och föredrar därför spädare växtlighet.

Forskningens råd till förvaltningen

Gässens ”matsedel” – alltså vilka jordbruksgrödor de föredrar – skiljer sig mellan årstiderna och ibland också beroende på gåsart. Även grödans stadium och placering i landskapet spelar roll; späda och lågväxta grödor i närheten av gässens övernattningsplatser är generellt mer attraktiva. När samma gröda blir mer högväxt blir den snabbt mindre intressant. Dels för att den då är grövre och mindre lättsmält, dels för att gäss gärna vill ha fri sikt för att kunna upptäcka eventuella rovdjur. Därför ska man i möjligaste mån undvika föredragna grödor i låga stadier ($\leq 10\text{cm}$) på konventionella fält nära gässens nattplatser. Om man, å andra sidan, vill locka gässen till en avledningsåker bör man tänka helt omvänt. En annan strategi för att minska gässens skador på särskilt utsatta fält och grödor är att så fälten på våren i stället för på hösten. Detta gäller främst spannmål och i områden med mycket rastande och övervintrande gäss. På så sätt minskar risken för betesskador under höst, vinter och tidig vår, en tid när gässen kan vara många och gärna äter växande spädspannmål.

Under en stor del av året är också spill efter skörd eftertraktad föda för gässen, till exempel på stubbåkrar och rotfruktsfält. En ytterligare åtgärd är därför att lämna kvar skörderester i form av spillsäd på stubbåkrar, men också spill från potatis, sockerbetor, morötter och majs, så länge som möjligt under höst och tidig vinter. Detta ger gässen förlängd tillgång till föredragen föda, så att de i mindre utsträckning söker sig till växande grödor. Det skapar ”gratis” avledningsåkrar och erbjuder en yta där gässen kan vara om de blir aktivt skrämde från växande grödor i närheten (se faktabladet ”Att förebygga gässens skador på gröda”).

För att lyckas med att minska skadorna måste man anpassa strategierna efter art, plats och årstid. Detta är dock inte alltid lätt att kombinera med växtodling där faktorer som växtföljder, jordmån och tillgänglig maskinpark sätter gränser för vad som är möjligt. Oavsett, bör resultaten i detta faktablad ge viss vägledning om hur skador kan minskas och hur nyttan med avledningsåkrar kan ökas.

Författare:

Johan Månsson, Sveriges lantbruksuniversitet och Johan Elmberg, Högskolan Kristianstad.

Flera forskare har varit involverade i de specifika studierna som faktabladet bygger på – se nedan.

Det här faktabladet baseras på artiklarna

Olsson, C., Nilsson, L., Elmberg, J. & Månsson 2025. Field selection in a guild of geese: Seasonal dynamics and implications for crop damage mitigation. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 394 (2025) 109913.

<https://doi.org/10.1016/j.agee.2025.109913>

Nilsson, L., Månsson, J., Elmberg, J., Liljebäck, N. & Tombre, I. 2024. Selection of a diversionary field and other habitats by large grazing birds in a landscape managed for agriculture and wetland biodiversity. *Ecological Solutions and Evidence* 5: e12302.

<https://doi.org/10.1002/2688-8319.12302>

Teräväinen, M., Elmberg, J., Tennfors, C., Devineau, O., Mathisen, K.-M. & Månsson, J. 2022. Field selection of greylag geese (*Anser anser*): Implications for management of set-aside fields to alleviate crop damage. *Ornis Fennica* 99: 71-82.

<https://doi.org/10.51812/of.115136>

Strong, E. A., Redpath, S. M., Montràs-Janer, T., Elmberg, J. & Månsson, J. 2021. Seeking greener pastures: crop selection by Greylag Geese (*Anser anser*) during the moulting season. *Ornis Fennica* 98(1): 16-32.

<https://doi.org/10.51812/of.133978>

Faktabladet uttrycker nödvändigtvis inte Naturvårdsverkets ställningstagande. Författaren/na svarar själv för innehållet och anges vid referens.